

Токар Маріан Юрійович,
к.і.н., доц., докторант кафедри державного управління,
Львівський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
м. Львів
ORCID 0000-0001-8426-4481

УДК 323.2 (477) + 061.2 – 043.86 : 303. 732.4

doi: 10.34213/tp.19.01.07

ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО МЕТОДУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ РОЗВИТКУ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Здійснено аналіз можливостей застосування системного методу в дослідженнях проблем розвитку неурядових громадських організацій в Україні. Зроблено огляд умов, у яких він використовується. Наголошено на загальноприйнятій практиці методологічного вивчення у працях зарубіжних та українських вчених. Роз'яснено багатоаспектність системного методу кризь пририму досліджуваної проблеми. Запропоновано авторський варіант використання поетапності системного дослідження розвитку громадських організацій. Констатовано, що системний аналіз потребує постійного вдосконалення через швидкоплинність і динаміку розвитку сучасних демократичних відносин.

Ключові слова: системний метод, державна політика, громадянське суспільство, громадські організації.

Постановка проблеми. В умовах динамічного розвитку демократичних відносин у сучасному світі та постійного пошуку оптимального шляху розвитку для української демократичної держави перед українським народом постає вимогливе завдання сприяти демократичному державотворенню в кращих цивілізаційних традиціях сучасності. Досвід зарубіжних демократичних країн свідчить про те, що легких шляхів не буває, отже усвідомлене ставлення до трансформації суспільно-політичних відносин та їхньої адаптації до суспільних запитів є головним завданням як політиків, державних службовців, працівників інституцій держави та суспільства, так і, зокрема, української науки. Динаміка ж змін змушує державу займатися пошуком нових методологічних підходів або ж модифікації раніше усталених. У даному випадку актуалізуємо проблему застосування системного методу як одного з ключових у дослідженні сприяння розвитку неурядових громадських організацій в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що системний метод широко використовується в державному управлінні. Це загальноприйнята методологія, про аспекти застосування якої писали як зарубіжні, так і українські дослідники. Серед українських дослідників слід назвати особливо науковий доробок Н. Нижник [5], колективу авторів В. Князев, І. Надольний, В. Бакуменко та ін. [1], А. Немченко, І. Ніраз [4], П. Петровського [6; 7]. Нами були використані також російськомовні праці Ю. Боловінцева [2], І. Блауберг, В. Садовського, Е. Юдіна та ін. [1]. У працях останніх знаходимо і значну джерельну базу системного методу дослідження. Авторами здійснюється щоразу нова спроба осмислення й застосування модерних суспільно-технологічних моделей, що спрямовані на оптимізацію всього спектра місця й ролі громадських організацій у державно-управлінських, соціально-економічних та інших аспектах розвитку держави і суспільства.

Мета статті. Метою нашої статті є використання системного методологічного підходу до вивчення проблем оптимізації державної політики сприяння розвитку громадських організацій в Україні.

© Токар М. Ю., 2019

яння розвитку неурядових громадських організацій в Україні. Серед конкретних завдань виділимо узгодження понятійно-категорійного апарату й апробацію еластичності системного методу в змісті варіативності державної політики в досліджуваній сфері з урахуванням науково-практичного досвіду попередніх підходів та ідей.

Виклад основного матеріалу. Значну увагу вчених сьогодні зосереджено у дослідницьких питаннях суспільних наук, державному управлінні, політології, соціології та інших наукових секторах, де здійснюється пошук конструктивних відповідей на різноманітні державно-суспільні запити, що відображені в ареалі державної політики в усіх суспільно-політичних сферах. Відповідним дослідженням, що сприяють формату теоретико-методологічних пошуків [8], притаманна науково-практична багатогранність і структурна взаємозалежність. Це аж ніяк не суперечить устааленим поглядам про напруження варіативних підходів до вияву найкращих шляхів розвитку державно-суспільних відносин й утримуванню вмотивованої функціональної дистанції між інституціями суспільства і держави. Навпаки, це говорить про необхідність використання міждисциплінарних підходів до вирішення ключових завдань динамічного процесу людської життєдіяльності. Для опрацювання й аналізу даних у дослідженні та порівнянні їх з авторським баченням методології вивчення важелів державного сприяння розвитку громадських організацій важливим є використання системного методу.

Його методологічний складник оперує значним пластом понятійно-категорійного апарату з системи знань багатьох наукових напрямів суспільно-наукового спрямування. Зрозуміло, що такі знання і подальший їхній розвиток значною мірою впливають на можливість використання ідей та концептів у процесі конкретних досліджень, зокрема й за такими науковими дисциплінами, як аналіз державної політики, публічне адміністрування в НУО, адміністративний менеджмент, теорія організації, теорія соціального розвитку, порівняльна політологія, політична регіоналістика, соціальне прогнозування, футурологія, конституційне право, адміністративне право, системний аналіз, кібернетика, теорія складності та багато інших. Вищеназвані та інші науково-практичних напрями, виконуючи свої завдання в комплексному чи в локальному вимірах, налаштовані на очікування певного наслідкового ефекту, який дасть конкретизовану відповідь на актуальні питання зародження, динаміки, варіативності, ефективності, функціональності й результативності того чи іншого суспільно-державного явища і феномена. Усе це разом і сприяє перспективам процесу оптимізації, тобто вдосконаленню, покращанню, виявленню й упровадженню найкращих характерних ознак, інших інноваційних особливостей системної еволюції суспільства й держави в цілому.

Перед нами стоїть завдання опрацювати можливість використання методологічних концептів та підходів до осмислення й застосування на практиці проблем організаційної ідентифікації та державного сприяння розвитку громадських організацій в Україні. Цілоком усвідомлюємо, що практика сучасного розвитку людських відносин привносить у життя нове бачення і нові механізми практичного вдосконалення видів та форм суспільної життєдіяльності. Вдосконалення наукових підходів до розвитку людства, місця людини в соціально-політичному житті загалом сприяє апробації можливостей використання нових сфер людської діяльності, застосування різноманітних ресурсів, інтеграції державотворчих процесів усіх суб'єктів державно-суспільних відносин.

У такому разі системний метод досліджуваної проблеми – це своєрідний інструментальний конструкт, цілісна система способів соціальної діяльності інституцій суспільства і держави, вивчення й розвиток їхньої організаційної структури, засобів та методів практичного пізнання дійсності, обґрунтування й упровадження результатів управлінської діяльності. Її комплексне усвідомлення походить із необхідності синтезу багаторівневої методологічної концептуальності, що є вимогою сучасних динамічно змінюваних суспільно-політичних процесів. Вищенаведені обставини зумовлюють актуальність пошуку такого методологічного конструкту, який би сприяв еластичності підходів до досліджуваної проблеми з урахуванням науково-практичного досвіду попередніх підходів та ідей. Тому варто розглядати методологію, як адаптовану до змісту мети і дослідницьких завдань нашої тематичної роботи конструкцію. На наш погляд, системний метод слугує можливістю перспективної варіативності методологічної основи дослідження. Тому ми акцентували увагу на модифікації системного методу, його композиції з іншими підходами, зокрема синергетики, соціальної діалектики, порівняльного аналізу і синтезу, аналогії, структурно-функціонального методу, методу індукції та дедукції, моделювання, ідентифікації та ін.

Розпочинаючи дослідження в розрізі системного підходу, ми відштовхуємося від розуміння можливості методологічної гнучкості, що сприяє щоразу новому пізнанню багатьох явищ і процесів у державному управлінні та суспільній практиці, дає можливість проаналізувати їхні витoki, динаміку розвитку, ефективність і результативність наслідків. Тому системний метод є серед найбільш відомих загальнонаукових методологічних конструктів і варто зупинитися на предметному аналізі його використання. Авторами – розробниками системного підходу вважаються Л. фон Берталанфі, Г. Саймон, П. Друкер, А. Чандлер, які заклали основи методологічного пояснення системи в багатьох її проявах [2]. Саме Л. фон Берталанфі сприяв адаптації системного методу до загальнонаукової площини і припустив його цінність в аналізі явищ і процесів суспільства [5, с. 14]. Отже, системний метод є одним із базових для усвідомлення досліджуваної проблеми як цілісної системи. Причому кризь такий дизайн доречно буде пропускати декілька взаємопов'язаних явищ системного ряду – держава, суспільство, громадські організації.

В ідеалі під цим методом розуміється механізм дослідження певного об'єкта як системи елементів, що взаємодіють між собою на основі звичних параметрів, але не порушуючи принципів системної цілісності, структурності, множинності та ієрархічності. У нашому випадку дослідження пропонує використання нових моделей взаємодії інституцій суспільства і держави, оптимізацію виявлених особливостей громадських організацій у контексті сучасних умов українського державотворення, у т. ч. об'єднань, що представляють громадян національних меншин, а також конкретизацію шляхів державного сприяння розвитку громадських організацій у напрямі еволюції громадянського суспільства. Наприклад, у ході дослідження ми розглядали систему громадських організацій у структурно-організаційному розрізі, але нерозривно в системній загальнонаціональній композиції. Наголосимо, що це динамічна система, яка вказує на її природну особливість та готовність до змін, тобто властиву їй динамічну змінність під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Зовнішня її цілісність при цьому не зазнає особливих змін, а, скоріше, коригується відповідно до “правил гри”, які диктує політичний режим. Тому загалом вона являє собою монолітну систему, групу об'єднань

громадян як сталого, унормованого законодавчо організму, що прийнято вважати представництвом “третього сектора”, який, у свою чергу, є своєрідним уособленням класичного розуміння громадянського суспільства.

Внутрішня система уособлена власне розгалуженням громадських організацій і досліджується за відповідними видовими критеріями, які й характеризують сутність їхнього практичного функціонування. Це так звана внутрішньо розчленована структурна цілісність [1, с. 8]. Її градація здійснюється згідно з виконанням ними функції у відповідній системній композиції. Одночасно метод припускає вивчення змінності (динамічності) системи громадських організацій як у горизонтальному (активність, публічність, функціональність), так і вертикальному напрямі (зростання/зменшення кількості, плюралізм/обмеження діяльності).

Але ми переконані, що за будь-яких умов система є певною впорядкованістю, організацією, цілісністю взаємопов'язаних між собою системних елементів, а також має здатність до самовідтворення та саморегуляції. Це є головним показником її самодостатності. У контексті нашого дослідження ми розглядаємо системність як стале та разом з тим самоорганізоване впорядкування мережі громадських організацій у межах певного середовища, яким є як держава, так і суспільство. У цій ситуації громадські організації виступають їхньою підсистемою. А роль держави в цьому процесі є не те що вторинною, а, скоріше, такою, що сприяє її розвитку, підживляє її функціонування правовими та політичними інструментами. При цьому слід сприймати державу не як такий інститут, що тотально контролює сектор громадського самоуправління чи диктує односторонньо йому свої правила, а таким, що, скоріше, узгоджує норми й межі життєдіяльності в громадських організаціях у повній гармонії із запитами демократичного суспільства. Тому вона затверджує й контролює нормативно-правову базу з метою належного функціонування об'єднань громадян і стимулює співпрацю в державотворенні, наданні соціальних та інших послуг.

Відповідно до опису методу ми оперуємо логічним апаратом, найпоширенішими його категоріями, серед яких головними є “система”, “організація”, “структура”, “управління”, “функція”, “елемент” та ін. Разом із тим сучасна динаміка суспільно-політичних процесів і демократичного розвитку в Україні дає сміливість говорити про формування нових конструктивних інституціональної співпраці, які можна закладати в основу державної політики. Акцентування уваги на тому, що наше дослідження є наскрізно системним, виходить з того, що одиницями (елементами) системи в роботі виступають інституції громадянського суспільства, а саме громадські організації, інституції державної влади, органи місцевого самоврядування, об'єднані територіальні громади як соціальні інститути [7, с. 107] тощо. Вони взаємодіють між собою в межах цілісної системи, водночас виступаючи й представництвом іншої окремої системи або підсистеми. Отже, взаємодія основних елементів і забезпечує цілісність системи, що існує в іншій системі та взаємодіє з подібними іншими (наприклад, економічною, культурною та ін.).

Тому, як сказано вище в дослідженні, мережу громадських організацій ми уявляємо окремою системою, що функціонує відповідно в іншій системі, якою, скажімо, є держава. Наголосимо, що цей варіант взаємозалежності “держава – громадська організація” не є дихотомним і аж ніяк не означає недемократичний формат підпорядкування громадських організацій державі (структурно, інституціонально, функціонально), а розуміється виключно у форматі взаємодії елементів (прямій чи зворотній), з одного боку, та як озна-

чення національно-державної приналежності – з іншого (підсистема системи). Так само окремими системами можна розглядати державну владу, гілки влади, які, у свою чергу, можуть одночасно бути її підсистемою. Кожна із систем і підсистем має свої властивості, які й вирізняють їх з-поміж собі подібних.

Хочемо наголосити, що розуміння мережі громадських організацій як системи також є умовним, оскільки як інституції громадянського суспільства в Україні вони ще слабо формалізовані. Разом із тим, виходячи зі змісту системного методу, який ми розглядаємо серед основоположних, уявляємо центральну в дослідженні систему (громадські організації) як самоорганізовану і самовідтворювану одиницю, що у процесі постійного та динамічного розвитку стає наділеною новими властивостями, отримує нові можливості для взаємодії з іншими елементами системи, піддає змінам власні організаційно-структурні та функціональні ознаки, сприяє адаптації до умов розвитку суспільно-політичних відносин, розширює перспективи діяльності та співпраці з іншими інституціями суспільства і держави, вдосконалює інституційні особливості.

Отже, досліджувана проблема все ж має всі основні характеристики цілісної системи. Виходимо з того, що громадська організація – це передусім системне утворення, що взаємодіє з багатьма нерозривними (системними) елементами. Розуміння системності в цьому контексті дає можливість глибше дослідити сутнісні, діяльнісні, структурно-функціональні, інституційні та інші особливості досліджуваного об'єкта. Тому наголосимо на необхідності вдосконалення системного методу в нашому дослідженні, у якому аналізуємо сукупність усіх компонентів як державної політики, так і системи інституцій громадянського суспільства. Єдність інституційної системи тут забезпечується інтеграційними цілями процесу державотворення й сприянням держави розвитку громадянського суспільства.

Одночасно системний метод деталізує багатоаспектність досліджуваної проблеми. На основі відомих підходів [3; 5] ми робимо акцент на тому, що є змістовно найближчим нашому дослідженню. Наприклад, елементний аспект системного методу сприяє наскрізному вивченню місця й ролі громадських організацій в управлінських, соціальних і політичних процесах, а також усвідомленню ідей та інтересів громадян, які вони захищають. Структурний аспект виявляє взаємозалежність структурних елементів системи і внутрішньо-організаційну побудову, а функціональний аспект – функціональний складник організацій як інституцій, що виконують певні функції в соціальній системі. Серед інших аспектів – цільовий, ресурсний та комунікативний, які відповідно аналізують цільове призначення організації, її ресурсний потенціал і характер комунікації з іншими елементами системи. У нашому випадку, системний метод оперує й історичним аспектом, який досліджує історичні передумови і традиції громадських об'єднань українців, витоки та поетапність розвитку відповідної системи, тобто мережі громадських організацій.

Сучасні дослідники по-різному підходять до визначення поетапності системного вивчення [4, с. 279]. При вивченні пропонованої наукової проблеми, щоб адекватно пояснити явища і процеси, ми б запропонували використовувати етапи системного дослідження в певній послідовності. Зокрема, на першому з них здійснюється вивчення ступеня організованості “актора” (громадської організації) як складної системи. Тобто ми аргументуємо, якою мірою можна говорити про громадські організації як цілісну систему. Для цього, зокрема, аналізуються властивості елементів громадянського суспільства – громадських організацій, мережа яких, з одного боку, виступає її підсистемою, а з іншого –

сама утворює іншу систему. Дослідженню підлягають і внутрішньосистемні зв'язки та структурні відмінності, загальний (морфологічний) опис системних елементів. На другому етапі системного дослідження приділяємо увагу певним правилам і нормам функціонування громадських організацій, системі законодавчої бази діяльності інституцій, які скеровують до відповідних організованих, колективних дій, що формують певні настанови й поведінкові ознаки “акторів” (функціональний та інформаційний описи). Системний метод також аналізує й чітко визначає рамки певних норм (закони, положення, стратегії, програми, статуту), які забезпечують нормальне функціонування громадських організацій у межах загальнодержавної системи. Це стосується і громадських організацій національних меншин, які утворюють одночасно окрему підсистему. Нарешті, третій етап аналізує динаміку розвитку “актора” (громадської організації), мотиви і сам факт створення інституції, її буденну роботу, перспективи подальшої життєдіяльності (генетико-прогностичний опис).

Отже, виходячи з вищенаведеного, наголосимо на ключових позиціях сутнісного вираження системного методу в дослідженнях розвитку громадських організацій. Науково-методичні синтезовані підходи, що залишають у центрі уваги системність як таку, дають можливість досліджуваному об'єкту впливати на систему, ефективно користуватися всіма її ознаками та навіть досягати результатів структурної оптимізації. При цьому цілком усвідомлюємо, що у змісті управлінської діяльності системний метод ще не став інтеграційним для всіх досліджуваних об'єктів, очевидно через складність впливу на них внутрішніх і зовнішніх чинників [7, с. 15].

Висновки з цього дослідження і перспектив подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи вищенаведені аргументи, констатуємо, що системний аналіз потребує постійного вдосконалення через швидкоплинність і динаміку розвитку сучасних демократичних відносин, особливо в країнах, що розвиваються. Це стосується і питання оптимізації державної політики, аналізу процесів соціальної самоорганізації, державотворчої взаємодії інституцій держави і суспільства. В умовах інтенсивності сучасних процесів без науково обґрунтованих шляхів удосконалення державної політики розвиток будь-якої сфери не матиме необхідного результативного ефекту.

Список використаних джерел

1. Блауберг И. В., Садовский В. Н., Юдин Э. Г. Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности. М. : Знание, 1969. 48 с.
2. Боловинцев Ю. А. Системный подход к исследованию планирования стратегической деятельности организации. *Современная наука. Серия “Экономика и Право”*. 2015. № 11/12. VIP Studio. Info. URL: <http://www.vipstd.ru/nauteh/index.php/ru/ep15-11/1803-a>.
3. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми : монографія / В. М. Князев, І. Ф. Надольний, В. Д. Бакуменко та ін. К. : Вид-во НАДУ “Міленіум”, 2003. 320 с.
4. Немченко А. Б., Ніраз І. В. Методологія системного підходу в управлінні організацією. *Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету*. Кіровоград : КНТУ, 2010. Вип. 10, ч. 1. С. 275–280.
5. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 160 с.
6. Петровський П. М. Гуманітарний ресурс демократизації державного управління України: теор.-методол. аспект. Львів, 2012. 212 с.
7. Петровський П. М. Методологія наукового дослідження в галузі державного управління : навч. посіб. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2015. 240 с.
8. Шахненко Є. Д. Теоретико-методологічна змістовність державної політики та роль інститутів громадянського суспільства в її формуванні. *Державне будівництво*. 2008. № 2. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/1/16.pdf> (дата звернення : 14.01.2019).

References

1. Blauberg, I.V., Sadovskij, V.N., Yudin, E.G. (1969). Systemnyj podkhod: predposylki, problemy, trudnosti. Moskov [in Russian].
2. Bolovintseva, Yu.A. (2015). Systemnyj podkhod k issledovaniiu planirovaniia strategicheskoi deiatelnosti organizatsii. *Sovremennaiia nauka: Ser. "Ekonomika I Pravo". 11-12*. VIP Studio. Info. URL: <http://www.vipstd.ru/nauteh/index.php/ru/---ep15-11/1803-a> [in Russian].
3. Kniazev, V.M., Nadolnyj, I.F., Bakumenko, V.D. ta in. (2003). Derzhavne upravlinnia : filosofski, sviatohliadni ta metodolohichni problemy. Kyev. Milenium [in Ukrainian].
4. Nemchenko, A.B., Niraz, I.V. (2010). Metodohia systemnoho pidkhotu v upravlinni orhanizatsiiei. *Naukovi zapysky Kirovohraskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Iss. 10, part 1*. Kirovohrad: KNTU, 275–280 [in Ukrainian].
5. Nyzhnyk, N.R. (1998). Systemnyj pidkhid v orhanizatsii derzhavnoho upravlinnia. Kyev: Vyd-vo UADU [in Ukrainian].
6. Petrovskij, P.M. (2012). Humanitarnyj resurs demokratyzatsii derzhavnoho upravlinnia Ukrainy: teoretyko-metodolohichnyj aspekt. Lviv [in Ukrainian].
7. Petrovskij, P.M. (2015). Metodohiia naukovoho doslidzhennia v haluzi derzhavnoho upravlinnia. Lviv: LRIDU NADU [in Ukrainian].
8. Shakhnenko, E.D. (2008). Teoretyko-metodolohichna zmistovnist derzhavnoi polityky ta rol instytutiv hromadianskoho suspilstva v ii formuvanni. *Derzhavne budivnytstvo. No 2*. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/1/16.pdf> [in Ukrainian].

Tokar M. Y., PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Doctoral student of Public Administration Department, LRIPA NAPA, Lviv
ORCID 0000-0001-8426-4481

APPLICATION OF THE SYSTEMIC METHOD IN THE STUDY OF THE CIVIC ORGANIZATIONS DEVELOPMENT

The purpose of the article is the usage of a systematic methodological approach to study the research problems of the development of non-governmental organizations in Ukraine. Among specific tasks, we should point to the correlation between the conceptual categorical apparatus and the approbation of the systemic elasticity within the context of the variability of state policy in the field of study, taking into consideration the scientific and practical experience of previous approaches and ideas. The analysis of the possibilities of using the systemic method in research on the problems of the development of non-governmental civil organizations in Ukraine has been performed. A review of the conditions favouring it has been performed as well. The common practice of methodological study in the works of foreign and Ukrainian scholars was emphasized as well. The multifacetedness of systemic method from the perspective of the problem under study was clarified. The author's variant of the usage of step-by-step systematic study of the development of public organizations has been suggested. It was stated that the systematic analysis demands constant improvement due to the promptness and dynamics of the development of modern democratic relations. It has been revealed that under the conditions of dynamic development of democratic relations in modern world and the constant search for the optimal way of development for a Ukrainian democratic state, Ukrainian people face the urgent task of promoting a democratic state creation following the best modern traditions. The usage of the experience of foreign democratic countries through the conscious attitude towards the transformation of socio-political relations and their adaptation to social inquiries as the primary present-day task both for politicians, civil servants, employees of state and society institutions, and Ukrainian science in particular has been suggested.

It has been emphasized that the dynamics of social changes makes the state to search for new methodological approaches or modify those established earlier. In this case, the problem of using the system method as one of the most important and promoting the development of non-governmental organizations in Ukraine has been actualized. It has been stated that systematic analysis needs to be continuously improved due to the promptness and dynamics of the development of modern democratic relations, especially in developing countries. This also applies to the analysis of the processes of social self-organization, state-building interaction between the institutions of the state and the society.

Key words: systemic method, state policy, civil society, public organizations.

Надійшла до редакції 15.02.2019 р.